

CASTRUM PRAGENSE

CASTRUM PRAGENSE 14 POHŘEBIŠTĚ U KOSTELA PANNY MARIE A NA II. NÁDVOŘÍ PRAŽSKÉHO HRADU

DÍL II. ANALÝZA

Praha 2017

OBSAH

1. Úvod	5
2. ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY V ZÁPADNÍ ČÁSTI PRAŽSKÉHO HRADU	7
2.1. STARŠÍ I SOUČASNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY.....	7
2.2. VÝZKUMNÉ METODY.....	14
3. REKONSTRUKCE TERÉNNÍ SITUACE	20
3.1. STŘEDNÍ KŘÍDLO 1923, PRŮJEZD 1929, PRŮCHOD 1948 A ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992.....	20
3.1.1. PRŮJEZD 1929.....	20
3.1.2. PRŮCHOD 1948.....	22
3.1.3. ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992.....	23
3.2. II. NÁDVOŘÍ, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	27
3.3. II. NÁDVOŘÍ, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	32
3.4. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, PRŮJEZD MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	37
3.5. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM (PLOCHA S KOSTELEM P. MARIE).....	39
3.5.1. TERÉNNÍ SITUACE VNĚ KOSTELA P. MARIE.....	39
3.5.1.1. SITUACE ZÁPADNĚ OD KOSTELA.....	40
3.5.1.2. SITUACE U SEVEROZÁPADNÍHO NÁROŽÍ KOSTELA A PODĚL SEVERNÍ ZDI LODĚ.....	41
3.5.1.3. TERÉNNÍ SITUACE U APSIDY A SEVEROVÝCHODNÍHO NÁROŽÍ LODĚ KOSTELA.....	46
3.5.1.4. TERÉNNÍ SITUACE SEVERNĚ OD KOSTELA P. MARIE.....	57
3.5.2. TERÉNNÍ SITUACE V INTERIÉRU KOSTELA P. MARIE.....	59
3.6. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	66
3.7. IV. NÁDVOŘÍ A JIŽNÍ OKRAJ JELENÍHO PŘÍKOPU.....	75
4. ROZBOR NÁLEZŮ	77
4.1. NEKERAMICKÉ NÁLEZY.....	77
4.1.1. NÁUŠNICE A ZÁUŠNICE.....	77
4.1.2. SKLENĚNÉ PŘEDMĚTY (KORÁLEK, KROUŽKY, PLOCHÉ SKLO).....	81
4.1.3. OSTATNÍ PŘEDMĚTY Z BAREVNÝCH KOVŮ – PLÍŠEK, KŘÍŽEK, „SCEATTA“.....	82
4.1.4. ŽELEZO A STRUSKA.....	82
4.1.5. KOST A KÁMEN.....	85
4.1.6. DŘEVO, ORGANICKÉ MATERIÁLY.....	85
4.1.7. MALTA, OMÍTKA, STAVEBNÍ MATERIÁL.....	86
4.2. KERAMIKA.....	88
4.2.1. VÝCHODISKA DATOVÁNÍ KERAMIKY.....	88
4.2.2. SYSTÉM TŘÍDĚNÍ KERAMIKY.....	93
4.2.3. KERAMICKÉ NÁLEZY.....	97
4.2.3.1. ROZDĚLENÍ NÁLEZOVÝCH SITUACÍ.....	98
4.2.3.2. STŘEDNÍ KŘÍDLO 1923, PRŮJEZD 1929, PRŮCHOD 1948 A ZÁKOUTÍ U KAPLE SV. KŘÍŽE 1992.....	99
4.2.3.3. II. NÁDVOŘÍ, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	105
4.2.3.4. II. NÁDVOŘÍ, SEVERNĚ O PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	107
4.2.3.5. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, PRŮJEZD MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	111
4.2.3.6. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, SEVERNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	112
4.2.3.7. SEVEROZÁPADNÍ KŘÍDLO, JIŽNĚ OD PRŮJEZDU MEZI II. A IV. NÁDVOŘÍM.....	121
4.2.3.8. IV. NÁDVOŘÍ A JIŽNÍ SVAH JELENÍHO PŘÍKOPU.....	127
4.2.3.9. KERAMIKA JAKO CELEK.....	127
4.3. SOUHRNNÉ POZNATKY O DATOVÁNÍ.....	148
4.3.1. RADIOUHLÍKOVÉ DATOVÁNÍ.....	148
5. INTERPRETACE NÁLEZOVÉ SITUACE	158
5.1. II. NÁDVOŘÍ (VÝCHODNÍ ČÁST) A STŘEDNÍ KŘÍDLO.....	158
5.2. II. NÁDVOŘÍ (ZÁPADNÍ ČÁST U SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA).....	158
5.3. SEVERNÍ ČÁST SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA.....	161
5.4. JIŽNÍ ČÁST SEVEROZÁPADNÍHO KŘÍDLA.....	166
5.5. IV. NÁDVOŘÍ A PLOCHA SEVERNĚ OD ŠPANĚLSKÉHO SÁLU.....	167

6. ANALÝZA POHŘEBIŠTĚ	169
6.1. POHŘEBIŠTĚ, ÚPLNOST DOCHOVÁNÍ.....	169
6.2. VELIKOST POHŘEBIŠTĚ.....	172
6.3. USPOŘÁDÁNÍ POHŘEBIŠTĚ, SUPERPOZICE.....	175
6.4. ORIENTACE A POLOHA ZEMŘELÉHO.....	179
6.5. ÚPRAVA HROBOVÉ JÁMY.....	180
6.6. MANIPULACE S OSTATKY.....	195
6.7. DEMOGRAFIE POHŘEBIŠTĚ.....	196
6.8. POROVNÁNÍ S OSTATNÍMI POHŘEBIŠTI PRAŽSKÉHO HRADU.....	208
7. HLEDÁNÍ A NALÉZÁNÍ ZÁPADNÍHO PŘEDHRADÍ	211
7.1. KOMUNIKAČNÍ SCHÉMA.....	211
7.2. SÍDLIŠTNÍ SITUACE.....	213
7.2.1. JIŽNÍ ČÁST IV. NÁDVOŘÍ.....	213
7.2.2. SEVERNÍ VÝBĚŽEK.....	221
7.2.3. KAPLE VŠECH SVATÝCH.....	222
7.2.4. CÍSAŘSKÁ KONÍRNA, SONDA I/1987.....	223
7.3. OPEVNĚNÍ.....	230
8. CELKOVÁ INTERPRETACE	232
8.1. NÁSTIN VÝVOJE KOSTELA PANNY MARIE A POHŘEBIŠTĚ KOLEM NĚHO.....	232
8.1.1. POHŘEBIŠTĚ.....	232
8.1.2. KOSTEL P. MARIE.....	233
8.2. ZÁPADNÍ PŘEDHRADÍ.....	238
8.2.1. VYMEZENÍ, PŘÍKOPY Z ROKU 1278.....	238
8.2.2. OSÍDLENÍ.....	242
9. ZÁVĚR	245
10. SOUHRN/SUMMARY	249
11. LITERATURA A PRAMENY	263
12. SEZNAM ZKRATEK/ABBREVIATIONS USED	271
13. PŘÍLOHA	273

1. ÚVOD

Archeologický výzkum spojený s hledáním a úspěšným nalezením zaniklého kostela Panny Marie byl v minulosti již několikrát publikován, i když nikdy v úplnosti (*Borkovský 1953; Frolík – Maříková-Kubková – Růžičková – Zeman 2000; Maříková-Kubková – Herichová 2015*). Se zveřejněnými závěry byla a jsou spojena značná očekávání, protože jde o objekt, s nímž spojujeme počátky Pražského hradu, nejstarší vládnoucí dynastie a českého státu. Je také nejstarším, jednoznačně identifikovatelným hradním objektem. Zároveň v naší archeologii středověku představuje asi první případ, kdy se podařilo dávno zaniklou stavbu lokalizovat na základě útržkovitých údajů předchozích záchranných archeologických výzkumů – a to na jiném místě, než kam jej umísťovalo předchozí bádání historické a uměleckohistorické (*Borkovský 1948; 1949*). Archeologický výzkum předpovězenou lokalizaci doložil a předložil takové nálezy, že bylo možno identitu objevené stavby potvrdit. Následná diskuse prokázala, že archeologie středověku je již schopna své závěry obhájit (*Borkovský 1960*).

Diskuse a publikování nálezů se však omezovalo především na samotný kostel či přesněji jeho odhalené pozůstatky. Menší až okrajová pozornost se dostávala pohřebišti, které kostel obklopovalo. Nedořešena zůstala otázka umístění kostela v rámci areálu Pražského hradu, zejména přijatelné vysvětlení jeho okrajové se jevíci polohy. Stranou pozornosti zůstalo i studium podoby nejbližšího okolí kostela v době jeho existence stejně jako vztah k opevnění Pražského hradu s výjimkou příkopů zřízených Přemyslem Otakarem II., které předurčily jeho zánik, po němž následovalo velmi dlouhé zapomnění. Celé pohřebiště nebylo překvapivě publikováno, jakož i sídlištní situace, v jejímž případě se tak stalo pouze výběrově. Pro pochopení všech vztahů a rekonstrukci nálezové situace to bylo málo. Od roku 1953 se v této otázce příliš nepokročilo, přestože prozkoumané plochy byly na dlouhou dobu jediné, které mohly zprostředkovat přesnější představu o podobě západní části Hradu.

Pro co nejkompexnější posouzení těchto a mnoha dalších otázek se zpřístupnění veškeré dochované dokumentace a nálezů jevílo jako nezbytné, což ovšem nebylo možné bez porozumění tehdy používaným dokumentačním metodám. Základem práce proto bylo shromáždění všech nálezů a dokumentace nejen z výzkumu v blízkém okolí kostela v letech 1950–1952, ale také nálezů pohřbů ze II. a IV. nádvoří, které mohou mít vztah ke studované problematice (*Frolík 2015a*). Stejně nezbytné bylo alespoň základní seznámení s ostatními výzkumy v nejbližším okolí, i když přinesly „jen“ doklady situací sídlištních nebo odhalily pozůstatky opevnění. Shromáždění nálezů si vyžádalo hluboký „ponor“ do historie archeologických výzkumů a výkopů na Pražském hradě, konkrétně až do roku 1923, tedy do období před zahájením archeologického výzkumu jako vědeckého projektu. Zpřístupnění veškerého materiálu snad také dovolí zabývat se jím bez nutnosti trávit čas v hradních depozitářích nebo umožní, aby se archeologové na toto studium důkladně připravili.

Význam kostela P. Marie pro historii Pražského hradu a naše dějiny obecně znamená, že se vyhodnocení archeologického materiálu dlouhodobě spojuje se značnými očekáváními pro detailnější poznání tohoto období, ale i pro rozklíčení zdánlivě dílčích otázek, jakými je např. chronologie keramiky. I když se očekávání zcela nenaplní, jak dále doložíme, lze určit limity, které má výpovědní hodnota nálezů. S ní je pak možné poměřovat únosnost či průkaznost vyslovovaných hypotéz a teorií. Tento aspekt považujeme za velmi důležitý, protože se týká i některých dalších dříve získaných nálezů z Pražského hradu a při pohledu na některé rozsáhlé výzkumy raně středověkých hradišť nejen jich. Zpracování nálezového souboru je zároveň příspěvkem do diskuse o možnostech kvalitně vyhodnotit nálezy získané i více než před 80 lety tehdejšími metodami a tehdejší úrovní dokumentace. Stejně tak může přispět k debatě o podobě zveřejňování rozsáhlých nálezových fondů. Archeologie (soudím, že především archeologie středověku) zatím nedospěla k jednotné podobě (či alespoň osnově) a širší zveřejňování pramenů formou, která by dovolovala bez větší námahy ověřovat vyslovované závěry, eventuálně únosnost předkládaných hypotéz. I výzkum u kostela P. Marie je příkladem, že tvrzení na základě neúplných informací v předběžných publikacích se přebíráním a stálým opakováním stávají sama o sobě pravdou a důkazem. Prověřování hypotéz a starších tvrzení je pak velmi obtížné stejně jako návrat k situaci, kdy se znalost výzkumu a lokality omezuje jen na prokazatelná fakta bez bezděčného přejímání mnohokrát vyslovených tvrzení. Obtížná je také snaha o vyplnění mezer v dokumentaci či dochovaných nálezech. Rekonstrukce nálezové situace se někdy může pohybovat jenom ve volnějším mezích nebo musí zohlednit více variant řešení. Všemi stupni takové činnosti prošel i autor při zpracovávání nálezů a rekonstrukci původní nálezové situace. Ani značná

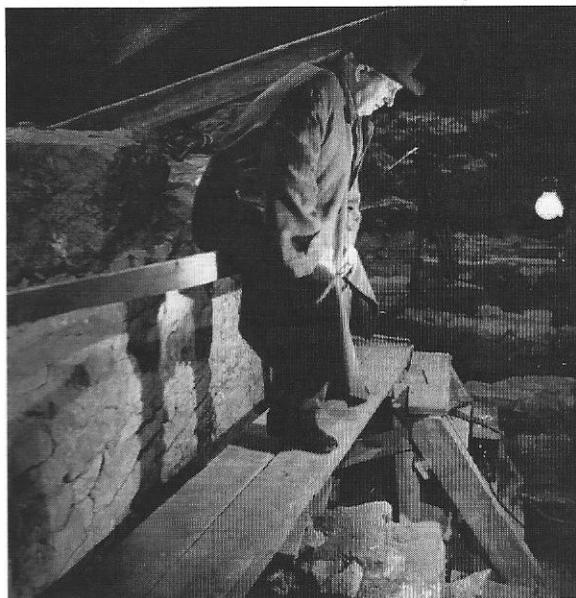
pracnost jej však neodradila, aby neusiloval o rekonstrukci nálezové situace tak detailně, jak to bylo jen možné, a na tomto základě se nevyrovnal s publikovanými tvrzeními a diskusemi, které na ně navázaly.

Přes všechny vyslovené pochyby náleží úcta a poděkování zejména Ivanu Borkovskému (1897–1976), dlouholetému vedoucímu výzkumu Pražského hradu a stále nedostatečně doceněné zakladatelské osobnosti naší archeologie středověku. Ve stínu svého neméně významného předchůdce Karla Gutha shromáždil doklady pro lokalizaci kostela P. Marie a vynalézavě je využil k jeho nalezení. Základní poznatky pohotově publikoval a následně diskutoval – mnohdy s výrazným emocionálním nádechem. Pohled do terénních deníků poukazuje na nejednoduché podmínky pro archeologický výzkum, s kterými se musel objevitel vyrovnat, i na složitosti poznávání nálezové situace a úvahy a pochybnosti o její hodnotě. Možnost zabývat se s velkým odstupem tehdy získanými nálezy je spojena s dalším, bohužel nikoli úplně samozřejmým rysem práce I. Borkovského. Značnou pozornost věnoval uložení nálezů a rovněž udržení vztahu mezi nálezy a dokumentací, tj. jeho jednoznačné identifikaci. Nepodlehli ani názorům na eventuelní skartaci té části nálezů, jež se považovala za méně důležitou. Na tuto činnost navázali i jeho následovníci. Pramenný fond získaný na Pražském hradě si uchovává vysokou vypovídací hodnotu i pro soubory získané v počátcích odborně podloženého archeologického výzkumu (viz též *Blažková – Vepřeková 2015; Blažková a kol. 2016*).

S výzkumem vázaným na kostel P. Marie byly a jsou spojeny mnohé další osobnosti, z nichž v současnosti známe jenom některé. Převážně anonymní zůstávají především archeologičtí dělníci/kopáči a také laboranti, kteří v padesátých letech minulého století nálezy čistili a evidovali. Někteří jsou zmíněni náhodně a často neúplně (Jitka Melicharová, Jaroslav Říha, Jaroslav Vinař a dále Bureš, Humenín, Jelínek, Machek, Šimon, Tikal, Valdštejn, Valenta, Zahradil, Ženíšek). Identifikovat můžeme geodeta Františka Buřila. Výzkumy dále zaměřoval dr. Cach a Matěna. Fotografy byli mj. Alexandr Gubčevský a Alexandr Paul. Antropologické práce spojujeme se jmény prof. Vojtěcha Fettera a Jaromíra Chochole (a neúplně s dr. Prokopcem, dr. Suchým a dr. Tittelbachovou).¹

Novou etapu zpracování zahájil revizní výzkum v letech 1995 a 1996, který autor realizoval s Janou Maříkovou-Kubkovou. Práce pak pokračovaly v rámci několika navazujících projektů. Soubor nálezů ze Severozápadního křídla a souvisejících areálů jsme postupně shromažďovali, opětovně laboratorně ošetřili a dokumentovali v několika etapách po roce 2000. Na těchto činnostech se podílelo větší množství osob. Za kresebnou dokumentaci nálezů jsem zavázán Štěpánu Dančovi, Peteru Grznárovi, Miloslavě Houskové, Vandě Příhonské a Valérii Uramové. Stejně tomu je s vyhodnocováním antropologického materiálu (Marshall Joseph Becker, Sylva Kaupová, Petra Stránská a Petr Velemínský). V závěrečné fázi jsme mohli díky Ivo Světlíkovi použít i radiouhlíková data. Za trpělivost a podnětné diskuse vděčím kolegům z archeologického pracoviště na Pražském hradě a z týmu projektu ABG.

Práci připisují památce Ivana Borkovského, objeviteli kostela Panny Marie (*Obr. 1*).

Obr. 1: Ivan Borkovský při výzkumu v kostele P. Marie. Snímek pravděpodobně z roku 1950. Podle *Frolík – Smetánka 1996*, s. 32.

Fig. 1: Ivan Borkovský excavating the Church of the Virgin Mary, photographed probably in 1950; after *Frolík – Smetánka 1996*, p. 32.

¹ Prostředí výzkumu v roce 1950 přibližuje Z. Smetánka (*Smetánka 1987*, s. 9–31).

2. ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY V ZÁPADNÍ ČÁSTI PRAŽSKÉHO HRADU

Západní část Pražského hradu v rozsahu současného I., II. a IV. nádvoří byla poměrně dlouhou dobu na okraji archeologického zájmu, i když se zde uskutečnily poměrně rozsáhlé terénní zásahy (zejména na IV. hradním nádvoří při jeho úpravě do stávající podoby). Neznamená to, že se neděly záchranné archeologické výzkumy či záchranné akce, pokud byly při stavebních nebo výkopových pracích zachyceny archeologické situace. Poznatky však zůstaly poměrně dlouho v terénních denících a nálezy v depozitářích bez odpovídajícího zpracování. Změnu přinesly až roky 1950 až 1952, kdy se v tomto areálu realizoval dosud největší plošný výzkum. Všechny pozdější výzkumy na něj přímo či nepřímo navazují nebo se porovnávají či poměřují s jeho výsledky a otázkami, které nastolil.

2.1. STARŠÍ I SOUČASNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY

Pohřebiště související s nejstarším hradním kostelem P. Marie se nachází na ploše západního předhradí Pražského hradu, které zahrnuje podle obvyklého vymezení I., II. a IV. hradní nádvoří (*Obr. 2*). Nejstarší doložená činnost týkající se záchranného archeologického výzkumu se datuje do roku 1929 (*Obr. 3*), i když se ojediněle dochovala povědomost o starších stavebních či výkopových pracích, při nichž také nastal kontakt s archeologickými terény (hrob IIN081 – nález z roku 1923).

Míra prozkoumání uvedených nádvoří také naznačuje, jak úplně mohou být poznatky o pohřebišti, jímž se zabýváme. Bez archeologického výzkumu zůstává I. hradní nádvoří, protože jeho stavební (reprezentativní) úprava byla provedena před zahájením archeologického výzkumu Pražského hradu jako vědeckého projektu v roce 1925 (*Borkovský 1960*, s. 334; *1969*, s. 8). Vědomosti o starších stavebních konstrukcích jsou velmi omezené a o eventuálním nálezu hrobů neexistují žádné zprávy.

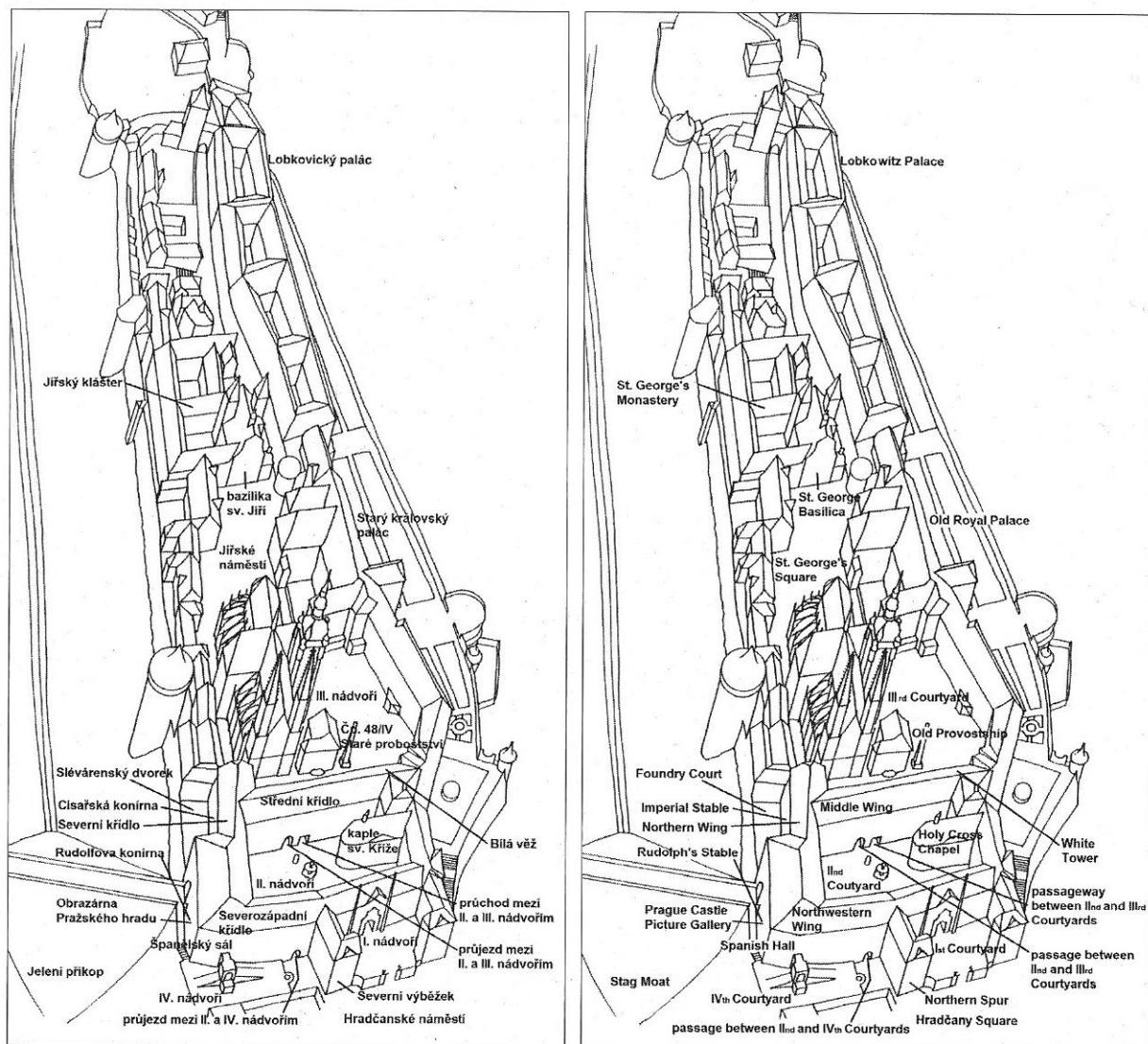
Nejstarší archeologické výzkumy na II. hradním nádvoří souvisejí se zřizováním technické infrastruktury, například s budováním kolektoru napříč nádvořími v letech 1929 a 1930 (*Obr. 3/A, E, H*). Při této činnosti byly zachyceny hrobové nálezy v průjezdech mezi nádvořími (hroby IIN001 až IIN003; IIN006 až IIN022) a ojediněle také v prostoru II. nádvoří (hrob IIN023 – *Obr. 4*). Rozsáhlý terénní odkryv se odehrál v letech 1964–1966 v jižní části nádvoří (*Borkovský 1969*, s. 66–68; *Obr. 5 a Obr. 6*). Jeho výsledky nebyly v potřebném rozsahu nikdy zveřejněny. Výzkum zachytil příkop datovaný do doby krále Přemysla Otakara II. a údajně součásti obranných staveb či oblouk zděného mostu. Západně od něho byly dokumentovány gotické (?) či mladší zděné stavby.² Hrobové nálezy při tomto výzkumu zachyceny nebyly a v dokumentaci se nezmiňují ani rané středověké nálezy.

Terénní deníky, častěji ale záznamy v přírůstkových seznamech nebo fotografie informují o dalších zásazích do terénu nesystematicky a nesoustavně. Obvykle se k nim nedochovala ani plánová dokumentace nebo řezy. Některé z nich byly plošně rozsáhlé – jako například výkop hloubený v roce 1959 (?) ze středu (?) nádvoří směrem k současné Obrazárně Pražského hradu (*Obr. 7*). Výkop o šíři asi čtyři metry a podobné hloubce byl podle způsobu, jakým jsou poškozeny zděné konstrukce, hlouben bagrem a lze usuzovat, že teprve poté, co byly objeveny zděné konstrukce, se začalo kopat šetrněji. Dokládají to začištěné pozůstatky nároží budovy s podlahou keramických dlaždic a torzem otopného zařízení (pece?) v rohu. Stavba podle vzhledu náleží spíše do novověku. Z rozsáhlé akce se kromě fotografií nedochovala žádná dokumentace a do přírůstkových seznamů z ní nebyly zapsány žádné nálezy (*Obr. 8*).

Pouze prostřednictvím záznamů v přírůstkovém seznamu z přelomu let 1955 a 1956 víme o hloubení sond u západní stěny Středního křídla, které tvoří východní stranu nádvoří. Sonda I byla vyhloubena v rohu mezi Středním křídlem a kostelem sv. Kříže.³ Bez dochované dokumentace řezu nebo jeho popisu nejsou ale údaje plně srozumitelné. Lze předpokládat, že byl zachycen (zkoumán?) rané středověký

² Skutečný rozsah zkoumané plochy lze obtížně určit. Dochovaná plánová dokumentace totiž nezakresluje hrany výkopů/sond, jak bylo obvyklé i pro starší plány z jiných výzkumů v areálu Pražského hradu.

³ Př. č. 13359 – 21. XII. 1955 – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda č. 1 pod západní zdí příčného traktu, vzadu za poštou, v rohu mezi kostelem sv. Kříže a příčným traktem, 23 m 70 cm od špalety průchodu pro pěší z II. na III. nádvoří. Střepta a kosti.

Obr. 2: Pražský hrad s vyznačením míst, o nichž se píše v textu. Podklad P. Chotěbor, upravil autor.

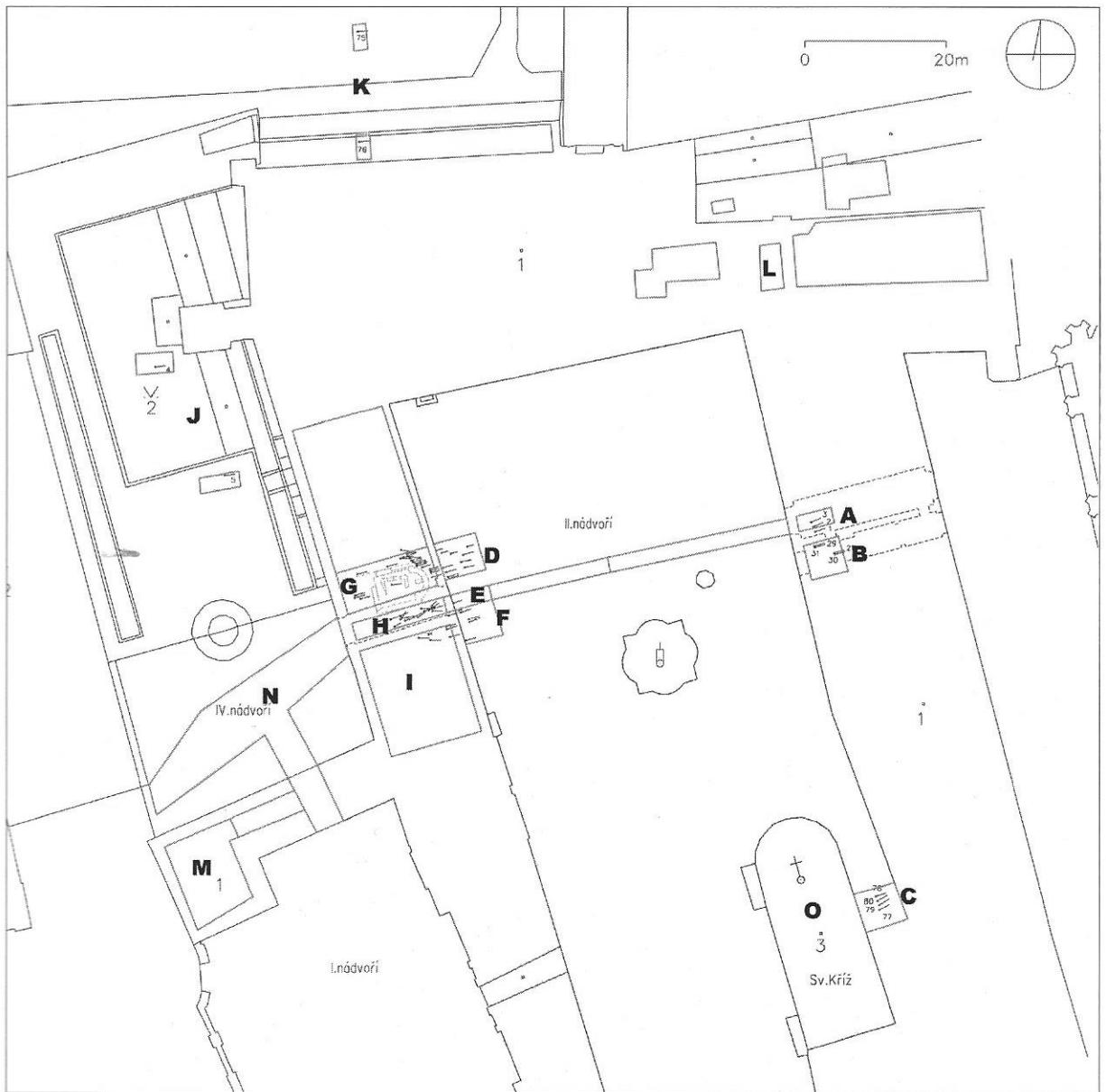
Fig. 2: Sites at Prague Castle mentioned in the text; after Petr Chotěbor, created by the author.

terén („černý spodní terén“).⁴ Sonda II byla vykopána na opačné straně průjezdu mezi II. a III. nádvořím a záznam o ní je ještě méně srozumitelný.⁵ Poslední větší odkryv se na II. nádvoří uskutečnil v roce 1992, a to v zákoutí sevřeném Středním křídlem na východě a kaplí sv. Kříže na západě (Tomková 1995). Překvapivě zprostředkoval mj. objev několika hrobů (IIN077 až IIN080 – Obr. 3/C). Interiéru kaple sv. Kříže se se částečně věnoval záchranný výzkum v roce 2010 (Frolíková 2012; Frolíková – Matišek 2012), přičemž hrobové nálezy archeologové nezjistili (Obr. 3/O).

S činnostmi na II. nádvoří souvisejí i archeologické výzkumy v přílehlajícím Středním křídle. Práce z roku 1929 jsme již zmínili (hroby IIN001 až IIN003 – Obr. 3/A a Obr. 9). Archeologický výzkum na ně navázal v jižním sousedství průjezdu při zřizování průchodu pro pěší (Obr. 10). V roce 1948 zde bylo objeveno pokračování hrobové skupiny z roku 1929 (hroby IIN028 až IIN031 – Obr. 3/B). Z tohoto prostoru máme k dispozici rovněž informace o dalších menších terénních akcích, ovšem se skromnou dokumentací.

4 Př. č. 13360 – 6. I. 1956 – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda v rohu pod základy příčného traktu, vzadu za poštou mezi kaplí sv. Kříže a příčným traktem. Malta ze zdi pod základy traktu (základy na této zdi byly postaveny). Zeď je vysoká 130 cm, nepřesahuje a nepoškozujee černý spodní terén.

5 Př. č. 13361 – 6. I. 1956 – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda severně od průjezdu (10 ½ m) směrem k Jelenímu příkopu. Parkánová zeď, nad ní stojí základy traktu. Zeď stojí na rostlé břídlé. Malta pochází z parkánové hradby; př. č. 13362 – Praha IV – Hrad, II. nádvoří, sonda č. 2 u příčného traktu pod západní stěnou (zdi), 10 ½ m od špalety průjezdu (severně špalety) z II na III. nádvoří. Střepty a zvířecí kosti; hloubka 200 cm, v příkopě na dně. Údaj o západní základové zdi Středního traktu jako parkánové hradbě je mylný. Před románskou hradbou z roku 1135 parkánová hradba nikdy nestála.

Obr. 3: Praha – Hrad, západní část (I., II. a IV. nádvoří). Vyznačena místa archeologických výzkumů z let 1929 až 1993. A – průjezd mezi II. a III. nádvořím 1929; B – průchod mezi II. a III. nádvořím 1948; C – zákoutí u kaple sv. Kříže 1992; D – II. nádvoří, severně od průchodu mezi II. a IV. nádvořím 1950; E – II. nádvoří, kolektor 1930; F – II. nádvoří, jižně od průchodu mezi II. a IV. nádvořím 1950; G – Severozápadní křídlo, severně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím 1950–1952 (plocha s kostelem P. Marie); H – průjezd mezi II. a IV. nádvořím 1930; I – Severozápadní křídlo, jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím 1950–1951; J – IV. nádvoří, statické sondy 1930; K – severně Španělského sálu, geologické sondy 1960; L – Severní křídlo/Císařská konírna, sonda I/1987; M – Severní výběžek 1986–1987; N – IV. nádvoří, jižní část 1929–1930; O – kaple sv. Kříže 2010. Podklad Geo.cz, upravil autor.

Fig. 3: Prague Castle, west part (First, Second and Fourth Courtyards), archaeological excavations from 1929 to 1993; A: passage between Second and Third Courtyard 1929; B: passageway between Second and Third Courtyard, 1948; C: corner at the Chapel of the Holy Cross, 1992; D: Second Courtyard, north of the passage between Second and Fourth Courtyard, 1950; E: Second Courtyard, utility tunnel, 1930; F: Second Courtyard, south of the passage between Second and Fourth Courtyard, 1950; G: North-Western Wing, north of passage between Second and Fourth Courtyard, 1950–2 (area with Church of the Virgin Mary); H: passage between Second and Fourth Courtyard, 1930; I: North-Western Wing, south of passage between Second and Fourth Courtyard, 1950–1; J: Fourth Courtyard, structural integrity survey 1930; K: north of the Spanish Hall, geological survey, 1960; L: Northern Wing/Imperial Stables, trench I/1987); M: Northern spur, 1986–7; N: Fourth Courtyard, south part, 1929–30; O: Chapel of the Holy Cross, 2010; after Geo.cz, created by the author.